

Кента СУГАИ

Токийски университет за чуждестранни езици, Япония

УДВОЯВАНЕ НА ДОПЪЛНЕНИЕТО И ГРАМАТИКАЛИЗАЦИЯ В СВЕТЛИНАТА НА АРЕАЛНАТА ЛИНГВИСТИКА

Kenta SUGAI

Tokyo University of Foreign Studies, Japan

CLITIC REDUPLICATION AND GRAMMATICALISATION IN THE LIGHT OF AREAL LINGUISTICS

Clitic reduplication is a widely-attested phenomenon in the Bulgarian language and its dialects. It can also be found in the dialects of Macedonian as they form a dialect continuum with Bulgarian dialects. In this paper we try to analyse the dialectal distribution of the clitic reduplication from the view point of grammaticalisation by using dialect atlases.

Keywords: Clitic Reduplication, Grammaticalisation, Areal Linguistics

Ключови думи: удвояване на допълнението, граматикализация, ареална лингвистика

1. Удвояване на допълнението в двете книжовни норми и диалектите

Българската и македонската книжовна норма се различават в значителна степен по употребата на удвояване на допълнението. Удвояването е задължително в македонския език, но е факултативно в българския език.

(1) a. Му го давам моливот на момчето. [МК] (Friedman 2008: 36)

b. Давам (му го) молива на момчето. [ВГ]

Макар че в българския език е възможно прякото и непрякото допълнение да се удвояват в определен контекст, те обикновено не се удвояват, т.е. изречението без удвояване е напълно възможно и е дори естествено. От друга страна, според нормата на македонския език изпускане на удвояването е граматически неправилно.

Нека видим как се обяснява явлението в граматиките на двата езика. Във връзка с удвояването на допълнението в македонския книжовен език Конески (1967: 262) отбелязва, че удвояването на прякото допълнение е задължително, когато

то е членувано или определено. Ако се изпусне удвояването, това се чувства като „грубо нарушување на јазикот“. Што се отнася до непрякото допълнение, той тврди, че употребата на удвояването е редовна, дори кога то не е членувано, и би било изключение да няма дублирана местоименна клитика (Конески 1967: 266, вж. Минова-Гуркова 2000: 206-215).

В българскиот книжовен език удвояването на дополнението има различно положение и тоа може да се подкрепи од редица граматички на книжовната норма. В академичната граматика (1983: 187) на пример се објаснува, че удвояването на дополнението е карактерно за говоримият език и дори Мирчев (1963: 224) пишува, че употребата му во писмениот език се избјагува. Освен традиционните граматички на книжовната норма и иследвањата, посветени на изучавањето на тоа явление, сџо така потврдуваат, че впросното явление носи факултативен карактер (вж. напр. Цивјан 1965: 34; Лопашов 1978: 28; Маслов 1982: 304-305; Franks, King 2000: 251 и др.).

От сџоставката на граматиките на книжовните норми става јасно, че докато во македонската норма удвояването е по-граматикализирано, во българската то има слабо граматикализиран карактер. При тоа може да се каже, че во българскиот език удвояването како цјло е факултативно явление, карактерно преди всичко за разговорната реч.

Како изтџкува Асенова (2002: 108), българското удвоявање на дополнението е „синтактично средство за тематизација на дополнението“ (вж. сџо Guentchemva 1994: 159 и др.). Тоа означува, че употребата му е обусловено прагматично. Факултативноста на неговата употреба е сврзана со прагматичната карактеристика на явлението. Од друга страна, може да се каже, че во македонскиот език удвояването е обусловено граматично во повеќето случаи и затоа се набљудува впросната разлика во употребата на удвоявање во двете книжовни норми. Тази разлика може да се разгледа од гледна точка на граматикализацијата, како по този впрос сџветскиот лингвист Лопашов (1978: 124) изтџкува, че удвояването на дополнението, което се набљудува во балканските езици, е едно и сџо явление, което се разликува само по степената на граматикализацијата си. И така, во настоящата статија впросното явление сџе бџде анализирано, како се има предвид разликата во степената на неговата граматикализација во диалектите во Бугарија и Македонија.

Диалектното распространение на удвоявање на дополнението се споменува во редица иследования. Во „Грамматика на сџвременниот български книжовен език“ под редкцијата на Попов и др. (1983: 187) се отбелува, че впросното явление е карактерно особено за западните диалекти (вж. сџо така и Мирчев 1963: 224). Знаменитиот руски славист Селишчев (1981: 250) опишува подробно тази особеност во българските диалекти, распространени во днешна Република Македонија, и ја определува како „типично македонска черта“. Тој сџо

така отбелязва, че е възможно тази типично македонска черта да липсва на изток от р. Вардар.

Следователно, въпросното явление е разпространено в различна степен в диалектите, като се среща много по-често в югозападните диалекти в Република Македония и по-рядко в североизточните диалекти в Република България¹. Може да се предполага, че то ще има низходяща тенденция в застъпването на явлението при движение от югозапад на североизток. С други думи, диалектните различия в граматикализацията на явлението ще се изразяват в градация от югозападните към североизточните диалекти, както твърди Friedman (1994). Нашата цел е да докажем това твърдение на Friedman (1994) чрез анализ на диалектни карти.

2. Анализ на явлението с помощта на диалектни карти

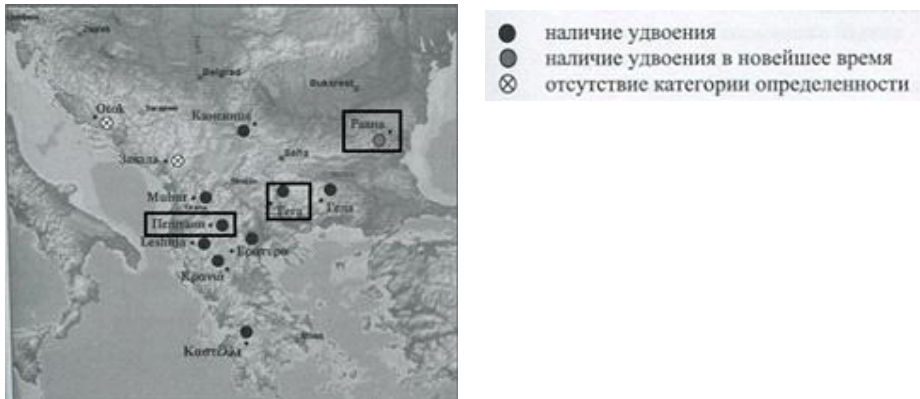
Ще се спрем на първи том от граматическата серия на „Малый диалектологический атлас балканских языков (МДАБЯ)“ под редакцията на А. Н. Соболев и др. (2005) и ще обърнем внимание на три населени пункта в картите: Пещани (Република Македония), Гега и Равна (Република България). Пещани е представител на крайната югозападна диалектна група, а Равна – на североизточната. Гега, който принадлежи към югозападната диалектна група, може да се разглежда като междинен пункт между двата полюса на диалектното разпространение.

В диалектните карти се посочва дали е възможно допълнението да се удвоява при определено условие. При анализа трябва да се имат предвид двата фактора, влияещи на реализирането на удвояване на допълнението: определеност и позиция на допълнението в изречението. Както беше споменато, удвояването на допълнението е тясно свързано с топиализацията. От типологична гледна точка топиализираното допълнение по-често става определено и/или се намира в препозиция към глагола (вж. напр. Givón 1976).

Ако удвояването на допълнението е граматикализирано във висока степен, то се реализира независимо от това дали допълнението е определено, или е в препозиция към глагола. Ако удвояването все още не е граматикализирано и реализирането му е ограничено прагматично, осъществяването му е силно обусловено от определеността и позицията на допълнението в изречението. В този случай удвояването е възможно само тогава, когато допълнението е определено и/или е в препозиция към глагола, но не е възможно или е ограничено, когато допълнението е неопределено и/или е в постпозиция.

¹ Цыхун (1968: 131) също наблюдава тази тенденция, като пише: „Усиление системного характера этой балканской черты (т.е. удвоение местоимений и резприза – К.С.) наблюдается при движении на юг и юго-запад в рамках балканославянского ареала, ослабление – в направлении на север и северо-восток.“

Карта 1 отразява възможността за реализиране на удвояването на прякото допълнение, изразено с определено съществително.

Карта 1. (Соболев и др. 2005: 93, карта №38)

От нея става ясно следното: удвояване на допълнението има в трите пункта, но в Равна явлението е по-ново. При това удвояването е възможно независимо от позицията на допълнението.

(2) *Пещани*

- а. Го гледав чоекот. (постпозиция)
 б. Вуйкото не можах да го прегонах. (препозиция)

(3) *Гева*

- а. Йаз го видох офчаро. (постпозиция)
 б. Писмото го получих фчера. (препозиция)

(4) *Равна*

- а. Фчера е вид'еу с'естра ти. (постпозиция)
 б. П'исмоту гу получиу. (препозиция)

Наред с това трябва да се отбележи, че в трите говора удвояването не е задължително и има и случаи, в които то липсва въпреки наличието на определеност.

Следващата *Карта 2* посочва възможността за реализиране на удвояването на прякото допълнение, изразено със съществително име с неопределителен член или неопределено местоимение.

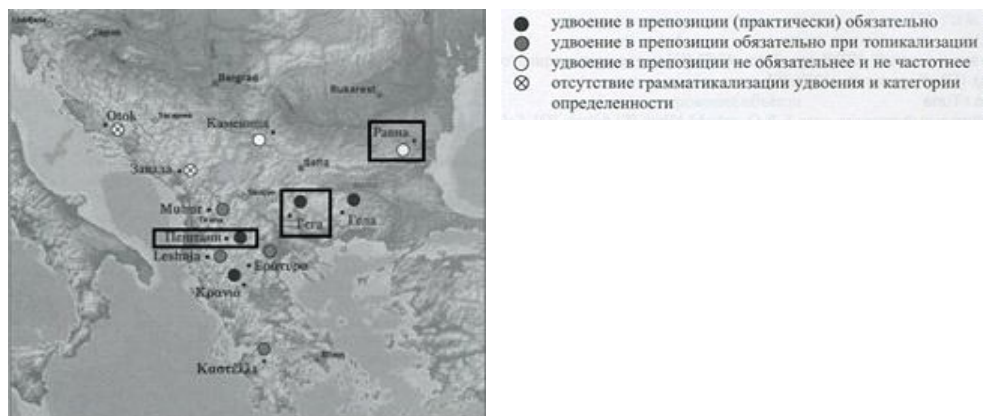
Карта 2. (Соболев и др. 2005: 103, карта № 43)

Според тази карта удвояването е възможно или редовно само в говора на Пещани. В останалите два пункта удвояването на неопределено допълнение липсва. В говора на Пещани се среща удвояване на неопределеното допълнение, независимо от позицията на допълнението.

(5) Пещани

- а. Чера го видоф еден офчар. (постпозиция)
 б. Еден зайак го ф'ашчал. (препозиция)

Карта 3 посочва задължителността на удвояването на прякото допълнение в препозиция към глагола.

Карта 3. (Соболев и др. 2005: 113, карта № 48)

В говорите на Пещани и Гега удвояването на прякото допълнение в препозиция се реализира задължително при определено допълнение, но е възможно

и при неопределено допълнение, докато в говора на Равна то не е задължително при определеното допълнение.

(6) *Пещани*

- а. Вуйкото не могам да го прегонам. (опр. доп.)
 б. Вървеле, вървеле и еден офчар го нашле да пасит офци. (неопр. доп.)

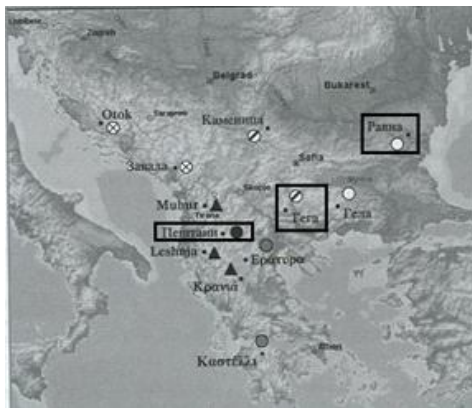
(7) *Гега*

- а. Кучето одавнъ не б'ах го чул. (опр. доп.)
 б. Два орли дъ и поранъ. (неопр. доп.)

(8) *Равна*

- а. Писмоту получиѷ фчеръ. (без удвояване)
 б. Д'ецагъ в'еднъж г'и б'еше зъвел у гуръгъ. (с удвояване)

Следващата *Карта 4* посочва задължителността на удвояването на определено непряко допълнение.

▲ удвояние обязательно независимо от порядка слов при синтетической форме косвенного объекта
 ● удвояние обязательно независимо от порядка слов при аналитической форме косвенного объекта
 ● удвояние в препозиции обязательно при топикализации
 ⊘ возможно
 ○ отсутствует
 ⊗ отсутствие грамматикализации удвояния и категории определенности

Карта 4. (Соболев и др. 2005: 137, карта № 60)

Само в говора на Пещани удвояването на определеното непряко допълнение е задължително независимо от словореда. В говора на Гега обаче то е възможно само при препозиция, но не е задължително. В говора на Равна удвояването не се среща, въпреки препозицията на допълнението.

(9) *Пещани*

- а. Му рекоф на офчарог. (постпозиция)
 б. На волейте му кладофне йарем. (препозиция)

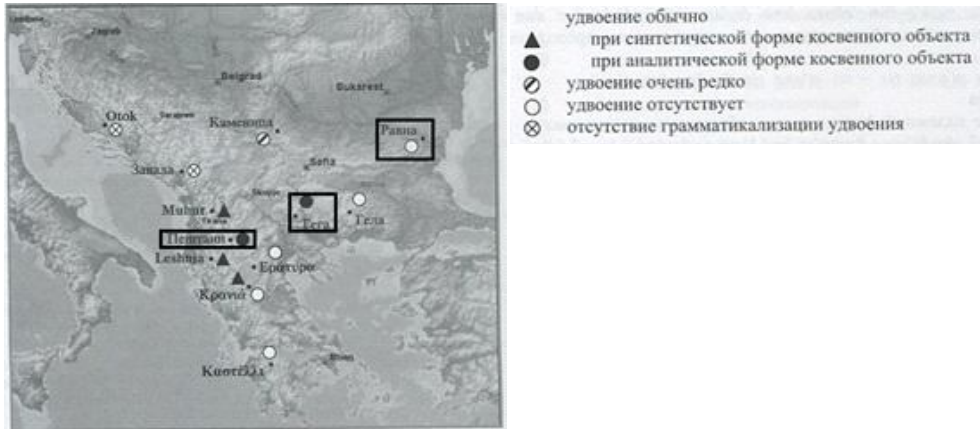
(10) *Гега*

- а. На офчаро му дошло на акъло. (с удвояване)
 б. На другата кажувам. (без удвояване)

(11) *Равна*

- а. На башг'ит'е думал'и бубъ. (без удвояване)
 б. На фс'акого дадоѷм'е по една. (без удвояване)

Последната *Карта 5* показва възможността за реализиране на удвояването на непряко допълнение, изразено с неопределено съществително.

Карта 5. (Соболев и др. 2005: 135, карта № 59)

В говорите на Пещани и Гега удвояването на непрякото допълнение, придружено от неопределителен член, е редовно срещано явление, докато в говора на Равна то изобщо не се наблюдава.

(12) *Пещани*

Кога му го кажаф овой збор на еден комшийа, той се почуди.

(13) *Гега*

а. Кажах му на един човек, еди кое си.

б. На един войник дошел му ред да...

Възможността за реализиране на удвояването в дадените говори е представена в таблица 1².

Таблица 1.

<i>ПЕЩАНИ</i>	пряко доп.	непряко доп.
препозиция +, определено +	+ задължително	+ задължително
препозиция -, определено +	±	+ задължително
препозиция +, определено - ³	± възможно	+ регулярно
препозиция -, определено -	± възможно	+ регулярно
<i>ГЕГА</i>	пряко доп.	непряко доп.
препозиция +, определено +	+ задължително	± възможно
препозиция -, определено +	±	-
препозиция +, определено -	±	+ регулярно

² Легенда: (+) означава задължително наличие на удвояване, (-) означава липса на удвояване. (±) означава, че удвояването може да се среща, но незадължително.

³ С неопределителен член.

препозиция—, определено—	—	+ регулярно
РАВНА	пряко доп.	непряко доп.
препозиция+, определено+	±	—
препозиция—, определено+	±	—
препозиция+, определено—	—	—
препозиция—, определено—	—	—

В резултат на анализа на диалектното разпространение на удвояването става ясно, че действително съществува диалектна разлика в разпространението му. Преди всичко със сигурност може да се твърди, че в говора на Пещани, разпространен в югозападния район на Република Македония, удвояването на допълнението може да се реализира последователно при всичките зададени по-горе условия. Освен това в повечето случаи то има задължителен характер. Това, че удвояването е възможно или даже регулярно при нетопикализирано допълнение, свидетелства, че даденото явление до голяма степен е граматикализирано. От друга страна, в говора на Равна (Североизточна България) въпросното явление се среща много рядко и също така може да се каже, че реализирането му е обусловено от прагматични фактори. Удвояването например може да се срещне, когато допълнението е определено, но не се наблюдава, когато е неопределено. Това може да е свидетелство, че удвояването в говора на Равна е тясно свързано с топикализацията на допълнението и следователно въпросното явление все още е слабо граматикализирано. Гега се намира между тези два полюса. Тъй като говорът принадлежи към югозападната диалектна група, съседна на крайните югозападни говори, в които е включен и говорът на Пещани, в говора на Гега удвояването на допълнението се наблюдава сравнително по-често и в някои случаи то е задължително. Следователно може да се каже, че се наблюдава постепенно намаляване на степента на граматикализация на явлениято, колкото повече се движим в североизточна посока. Докато в крайните югозападни диалекти наблюдаваме граматикализирано удвояване на допълнението, в североизточните то е прагматично. Промеждутъчният говор на Гега е по-граматикализиран от североизточните, но не до такава степен като крайните югозападни диалекти. Във връзка с това може да се направи извод, че в диалектите се наблюдава развитие на удвояването от прагматична към граматична система.

3. Заключение

Както показват и досегашните изследвания, удвояването на допълнението е широко разпространено в диалектите, но има разнообразие при неговото реализиране. Вследствие на анализа на част от картите на „МДАБЯ“ се изяснява следното:

В диалектния континуум крайните югозападни и североизточните диалекти представят два полюса в реализацията на удвояването. Докато в крайните югозападни диалекти явлениято е в повечето случаи задължително, без оглед на прагматичните фактори, в североизточните реализирането му е ограничено при определено допълнение, и при това не е задължително. Това свидетелства,

че в югозападните диалекти имаме граматикализация на въпросното явление, а в североизточните удвояването се използва като прагматично средство. Освен това в Гега удвояване се среща по-често отколкото в Равна, но по-рядко отколкото в Пещани. Всъщност удвояването е граматически задължително в определени случаи, но все пак се наблюдава и липсата му, например при неопределено допълнение. Сравнението между трите говора в Малкия диалектен атлас на балканските езици изяснява, че удвояването постепенно преминава от прагматично средство в североизточните към граматикализирано средство в югозападните диалекти.

Известно е, че граматикализацията на въпросното явление в югозападните диалекти е причинена от дългогодишния интензивен езиков контакт в този регион (вж. Лопашов 1978; Friedman 1994; 2008; Lindstedt 2000; Асенова 2002 и др.). Всъщност в мизийски говори, разпространени на територията на Румъния като езиков остров, се наблюдава по-граматикализирано удвояване заради контакта с румънски език (вж. Сугаи 2014; 2015). Това потвърждава, че даденото явление действително може да бъде граматикализирано чрез езиков контакт (вж. Heine, Kuteva 2005 и др.)

ЛИТЕРАТУРА // BIBLIOGRAPHY

- Асенова 2002:** Асенова, П. *Балканско езикознание: основни проблеми на балканския езиков съюз*. Велико Търново: Faber. **Асенова 2002:** Asenova, P. *Balkansko ezikoznanie: osnovni problemi na balkanskija ezikov sajuz*. Veliko Tarnovo: Faber.
- Конески 1967:** Конески, Б. *Граматика на македонскиот литературен јазик*. Дел I и II. Скопје: Култура. **Koneski 1967:** Koneski, B. *Gramatika na makedonskiot literaturnen jazik*. Del I i II. Skopje: Kultura.
- Лопашов 1978:** Лопашов, Ю. А. *Местоименные повторы дополнения в балканских языках*. Ленинград: Наука. **Лоральов 1978:** Лоральов, Ју. А. *Mestoimennye povtory dopolnenija v balkanskih jazykah*. Leningrad: Nauka.
- Манова-Гуркова 2000:** Манова-Гуркова, Л. *Синтакса на македонскиот стандарден јазик*. Скопје: МАГОР. **Manova-Gjurkova 2000:** Manova-Gjurkova, L. *Sintaksa na makedonskiot standarden jazik*. Skopje: MAGOR.
- Маслов 1982:** Маслов, Ю. С. *Граматика на българския език*. София: Наука и изкуство. **Maslov 1982:** Maslov, Ju. S. *Gramatika na balgarskija ezik*. Sofia: Nauka i izkustvo.
- Мирчев 1963:** Мирчев, К. *Историческа граматика на българския език*. София: Наука и изкуство. **Mirčev 1963:** Mirčev, K. *Istoriueska gramatika na balgarskija ezik*. Sofia: Nauka i izkustvo.
- Попов и др. 1983:** Попов, К. и др. *Граматика на съвременния български книжовен език*. Том III. Синтаксис. София: Издателство на БАН. **Popov 1983:** Popov, K. et al. *Gramatika na savremennija balgarski knižoven ezik*. Tom III. Sintaksis. Sofia: Izdatelstvo na BAN.
- Селищев 1981:** Селищев, А. М. *Очерци по македонската диалектология*. Фототипно издание. София: Наука и изкуство. **Seliščev 1981:** Seliščev, A. M. *Očerci po makedonskata dialektologija*. Fototipno izdanie. Sofia: Nauka i izkustvo.
- Соболев и др. 2005:** Соболев, А. Н. и др. *Малый диалектологический атлас балканских языков*. Том I. Категории имени существительного. München: Biblion Verlag

- München. **Sobolev et al. 2005:** Sobolev, A. N. et al. *Malýj dialektologičeskij atlas balkanskih jazykov*. Tom I. Kategorii imeni sušestvitel'noĝo. München: Biblion Verlag München.
- Стойков 2002:** Стойков, Ст. *Българска диалектология. Четвърто издание (фототипно)*. София: Печатница на Академично издателство «Проф. Марин Дринов».
- Stojkov 2002:** Stojkov, St. *Balgarska dialektologija*. Četvarto izdanie (fototipno). Sofia: Pečatnica na Akademično izdatelstvo «Prof. Marin Drinov».
- Сугаи 2014:** Сугаи, К. Удвояване на допълнението в българския говор на с. Брънещ, Румъния. // *Проблеми на социолингвистиката XI*, Велико Търново: ИК „Знак ‘94“, 115-120. **Sugai 2014:** Sugai, K. Udvojavane na dopalnenieto v balgarskija govor na s. Braneľt, Rumanija. // *Problemi na sociolingvistikata XI*. Veliko Tarnovo: ИК „Знак ‘94“, 115-120.
- Сугаи 2015:** Сугаи, К. Към въпроса за удвояването на прякото допълнение в българския говор в Румъния (Анализ в съпоставка с румънския език). // *Движение и пространство в славянските езици, литератури и култури. Сборник от Дванадесетите международни славистични четения, София, 9-10 май 2014*, Том първи, София: УИ „Св. Климент Охридски“, 94-102. **Sugai 2015:** Sugai, K. Kam vaprosa za udvojavaneto na prjakoto dopalnenie v balgarskija govor v Rumanija (Analiz v sapostavka s rumanskija ezik). // *Dviĥenie i prostranstvo v slavjanskite ezici, literaturi i kulturi. Sbornik ot Dvanadesetite meĥdunarodni slavistiĥni uetenija, Sofija, 9-10 maj 2014*, Tom parvi. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 94-102.
- Цивьян 1965:** Цивьян, Т. В. *Имя существительное в балканских языках*. Москва: Наука.
- Civ'jan 1965:** Civ'jan, T. V. *Imja suľuestvitel'noe v balkanskiĥa jazykah*. Moskva: Nauka.
- Цивьян 1979:** Цивьян, Т. В. *Синтаксическая структура балканского языкового союза*. Москва: Наука. **Civ'jan 1979:** Civ'jan, T. V. *Sitaksiueskaja struktura balkanskogo jazykovogo sojuza*. Moskva: Nauka.
- Цыхун 1968:** Цыхун, Г. А. *Синтаксис местоименных клитик в южнославянских языках*. Минск: Наука и техника. **Cyhun 1968:** Cyhun, G. A. *Sintaksis mestoimennyĥ klitik v juĥnoslavjanskĥ jazykah*. Minsk: Nauka i tehnika.
- Franks, King 2000:** Franks, S., T. H. King. *A Handbook of Slavic Clitics*. New York: Oxford University Press.
- Friedman 1994:** Friedman, V. A. Variation and Grammaticalization in the Development of Balkanisms. // *CLS 30*. vol. 2, 101-115.
- Friedman 2008:** Friedman V. A. Balkan object reduplication in areal and dialectological perspective. // *Clitic Doubling in the Balkan languages*. Amsterdam: Benjamins, 25-63.
- Givón 1976:** Givón, T. Topic, pronoun and grammatical agreement. // *Subject and topic*. New York: Academic Press, 149-188.
- Guentcheiva 1994:** Guentcheiva, Zl. *Theĥmatisation de l'objet en bulgare. Nouvelle eidition, revue et corrigeie*. Bern: Peter Lang.
- Heine, Kuteva 2005:** Heine, B., T. Kuteva. *Language Contact and Grammatical Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lindstedt 2000:** Lindstedt, J. Linguistic Balkanization: Contact-induced change by mutual reinforcement. // *Studies in Slavic and General Linguistics vol. 28. Languages in contact*, 231-246.